

ОСТАПЕНКО Ю. І.,

кандидат юридичних наук,
асистент кафедри господарського права
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 346.13.(094)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-5-1-21>

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ГОЛОВНА ДЕТЕРМІНАНТА ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

Встановлено, що в системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження.

Визначено, що сутність економічної безпеки полягає в тому, що вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки (кібербезпеки, бактеріологічної безпеки, інноваційної безпеки, продовольчої безпеки тощо). Тобто економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему. Обґрунтовано, що завдяки аналізу об'єктів економічної безпеки зрозумілим стає саме розуміння механізмів, які впливають на стан забезпечення економічної безпеки держави: останній визначається синергетичним ефектом від гео економічних чинників і тенденцій розвитку світового господарства та умов й особливостей економічних процесів усередині держави, розвитку суб'єктів господарювання та окремих регіонів, що є реакцією на зміну економіко-правової дійсності.

Виявлено, що трактування національним законодавством терміна «економічна безпека» було б доцільно визначити як комплекс дієвих заходів офіційних державних органів, які забезпечують стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз від країн-агресорів, характеризують здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави на певному визначеному рівні та часовому проміжку. Зазначено, що сьогодні виникає конституційно-правова необхідність у визначенні категорії «економічна безпека» на рівні Конституції України.

Доведено, що законодавець урешті-решт повинен оптимально оцінити реальне становище країни та прийняти окремо Закон України «Про економічну безпеку», у якому позначимо функцію безпеки і систематику відносин щодо відповідної функції. Звісно, відповідна функція (економічної безпеки) відтворилася з прийняттям Закону України «Про економічну безпеку», який би був прийнятий через призму Закону України «Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу – учасників Державного концерну «Укроборонпром» та забезпечення їх стабільного розвитку» від 6 вересня 2012 року № 5213-VI.

Ключові слова: національна безпека, економічна безпека, економічна безпека в господарському законодавстві.

It is established that in the national security system, economic security performs well-defined functions and carries significant functional load.

It is determined that the essence of economic security lies in the fact that it is the material basis of national sovereignty, which defines real possibilities in providing other types of security (cyber security, bacteriological security, innovation security,

food security, etc.). That is, economic security is the basis for the functioning of all its other elements that are part of this system. It is well-grounded that due to the analysis of economic security objects the understanding of the mechanisms influencing the state of ensuring the economic security of the state becomes clear: the latter is determined by the synergistic effect of geo-economic factors and tendencies of development of the world economy and conditions and peculiarities of economic processes in the country, development of the subjects. economic and individual regions, which is a reaction to changing economic and legal reality.

It was found that the interpretation of the term “economic security” by national law would be appropriate to define as a set of effective measures of official state bodies that provide resistance to external and internal threats from aggressor countries, characterize the ability of the national economy to expand self-reproduction and meet the needs of citizens, society and states at a certain defined level and time interval. It is noted that today there is a constitutional and legal need to define the category of “economic security” at the level of the Constitution of Ukraine.

It is proved that the legislator in the end should optimally assess the real situation of the country and adopt separately the Law of Ukraine “On Economic Security”, in which we denote the security function and the systematics of relations with respect to the respective function, of course the corresponding function (economic security) has been reproduced with the adoption of the Law of Ukraine. “On economic security”, which would be adopted through the lens of the Law of Ukraine “On some issues of arrears of enterprises of the defense-industrial complex – participants of the State concern “Ukroboronprom” and provided of their stable development” dated 06.09.2012 № 5213-VI.

Key words: national security, economic security, economic security in economic legislation.

Вступ. Сучасні інтеграційні та глобалізаційні процеси, поява об’єднаних ринків і міжнародних торгових союзів, нарощування експансії транснаціональних корпорацій актуалізують питання забезпечення економічної безпеки у світі. Часткові поліпшення систематики функціонування як національного господарського механізму, так і правового господарського порядку загалом є обмежено ефективними, адже саме нові цивілізаційні виклики зумовлюють пошук нових шляхів розвитку будь-якої держави, зокрема України, а провідну роль у цьому розвитку має виконувати пакет стабілізаційних заходів, спрямованих на подолання негативних наслідків і проявів сучасної соціально-економічної та геополітичної реальності [1, с. 4]. Нині держава опинилася в досить складній ситуації, що спричинено збройним конфліктом на сході країни, анексією Криму та низкою інших причин. Відповідна скрутна ситуація в державі спричинена погіршенням рівня життя більшості населення, зниженням рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств, погіршенням інвестиційного клімату як у відповідних регіонах, так і по всій країні загалом [2, с. 165]. Висока фінансова залежність країни та проблеми внутрішнього і зовнішнього характеру, у свою чергу, є причинами зниження рівня національної безпеки.

У системі національної безпеки економічна безпека виконує чітко визначені функції, несе на собі суттєве функціональне навантаження. Її сутність полягає в тому, що вона є матеріальною основою національної суверенності, що визначає реальні можливості в забезпеченні інших видів безпеки (кібербезпеки, бактеріологічної безпеки, інноваційної безпеки, продовольчої безпеки тощо). Тобто економічна безпека – це підґрунтя для функціонування всіх інших її елементів, що входять у цю систему [3].

Однак слід констатувати, що ні законодавець, ні юристи-науковці не мають єдиної думки щодо трактування поняття «економічна безпека». Єдина думка виникає тільки щодо основних характеристик економічної безпеки: стійкості та стабільності, протидії внутріш-

нім і зовнішнім загрозам, економічній незалежності, самовідтворення та саморозвитку, національного інтересу. Щодо сучасних підходів, то економічну безпеку розглядають на різних рівнях: починаючи з окремої людини (нанорівень) і закінчуючи глобальним рівнем (мегарівень). Подальший розвиток країни, її економічне зростання неможливі без подальших теоретичних досліджень щодо економічної безпеки для своєчасного виявлення загроз, а також практичного втілення отриманих результатів у життя в напрямі нейтралізації дестабілізуючих факторів.

В Україні робота над формуванням доктринальних і законодавчих основ забезпечення економічної безпеки почалася із становлення незалежності нашої держави. Цим питанням займалися вчені юристи-теоретики, такі як: С. Алексеєва, Є. Білоусов, М. Блінова, В. Буткевич, К. Врублевська, А. Денисов, Д. Задихайло, М. Кузміна та інші. Однак єдиної думки щодо формулювання досліджуваного поняття не має.

У зв'язку з вищезазначеним необхідно в законодавстві створити таку дефініцію «економічної безпеки» та сформулювати відповідну інфраструктуру, щоб урахувати всі перелічені критерії.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз такої функції, як «економічна безпека», та визначення концептуальних підходів щодо систематизації останньої на законодавчому рівні, а також формування концептуальних підходів щодо його подальшого вдосконалення, адаптації, гармонізації та моделювання матриці відповідного явища в масштабі національного законодавства, як такого, забезпечення змістовної узгодженості відповідної функції по всіх щаблях законодавства.

Результати дослідження. Враховуючи картину новітньої України, серед напрямів діяльності держави провідне місце посідає у глобальному контексті державна економічна політика та її основні елементи, адже будь-яка влада набуває значення відносин політичного рівня та вимагає правової урегульованості. Адже реалізація суспільної влади – державної, політичної, економічної, інформаційної, духовної тощо – фокусує навколо себе особливої гостроти конфігурації суспільних інтересів [4, с. 76]. Серед відповідних конфігурацій головним для України остається ситуація зі східними та південними частинами України та політико-економічною ситуацією в останніх. Звісно, детермінанта найбільшої значущості для всієї системи національної безпеки саме в аспекті забезпечення стабільного та поступового розвитку економіки висвітлюється через поняття економічної безпеки держави.

Проблеми останньої суттєво загострюються в умовах загроз військового характеру. Ба більше, сфера господарювання стає ареною для реалізації гібридної війни. Економічна безпека в цьому контексті посідає провідне місце через важливість і найбільшу значущість для всієї системи національної безпеки саме в аспекті забезпечення стабільного та поступового розвитку економіки. Для опрацювання дієвих механізмів забезпечення економічної безпеки країни необхідно вирішити низку проблем теоретико-методологічного характеру, серед яких чи не найважливішою є детермінація самої категорії «економічна безпека держави» та вироблення єдиного концептуального бачення її структури та змісту.

Взагалі, поява й трансформація терміна «економічна безпека» пов'язані з розвитком, інтерпретацією, класифікацією видів поняття «безпека». Історично під поняттям «безпеки» розумілося лише фізична захищеність території держави від зовнішнього озброєного вторгнення, проте, вже у XVIII ст. у провідних країнах Європи (передусім Англії) почало посилюватися переконання, що безпека держави є невід'ємною від економічного благополуччя, насамперед – від торгівлі. Утіленням цих детермінант у життя були теорія й практика саме меркантилізму, що тривалий час слугували основою функціонування безпекового середовища держав світу. Однак сучасні глобалізаційні процеси, поява об'єднаних ринків і міжнародних союзів, експансія та її масштаби саме транснаціональними корпораціями актуалізують питання якісного законодавчого забезпечення економічної безпеки у світі. Економічна безпека як один з компонентів безпеки як такої, інтерпретується щодо: по-перше, внутрішнього ринку (здатність країни забезпечити себе товарами, послугами від техногенних катастроф, надзвичайних ситуацій тощо); по-друге, зовнішнього ринку (участь у мировій економіці).

Звісно, правовий режим регулювання «економічної безпеки держави» має масштаб загальнонаціонального інтересу, тобто має суттєво відрізнятися від інших складових по всіх щаблях національної законодавчої системи. Водночас саме поняття «економічної безпеки» міститься тільки у Наказі Міністерства економіки України «Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України» від 2 березня 2007 року № 60 у формальному вигляді, а саме там зазначено, що це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім'ї, суспільства та держави. Однак на сьогодні це взагалі є певним показником стану розвитку економічної системи держави, відповідно до якого вона повинна бути максимально захищена від наявних зовнішніх і внутрішніх загроз і може розвиватися без особливого відхилення в бік погіршення економічних процесів наявність у разі їхнього активного впливу на відповідні процеси. Як зазначав О.О. Тихомиров [5, с. 172], економічна безпека – це не тільки захищеність національних інтересів, але й здатність та готовність інститутів влади створювати механізм реалізації та захисту національних інтересів розвитку економіки країн, підтримки соціально-політичної стабільності в суспільстві. Звісно, досягнення певного стану економічної безпеки, який би давав змогу забезпечити сталий розвиток економіки держави, передбачає існування окремої моделі суспільних відносин, у яких держава є водночас і регулятором, і учасником, і суб'єктом контролю та моніторингу такого стану. За таких обставин значну роль у забезпеченні економічної безпеки держави відіграє розвиток правової доктрини й законодавства, які формують першооснову її забезпечення.

Основу законодавства у сфері забезпечення економічної безпеки складає, по-перше, Конституція України, в якій запроваджено до законодавчої лексики поняття «економічна безпека», однак не розкриває його, що є суттєвою прогалиною Основного закону. Також у ст. 17 Конституція України констатує: захист суверенітету й територіальної цілісності України, забезпечення економічної та інформаційної безпеки України є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Проте висвітлення основних функцій щодо забезпечення економічної безпеки держави у останній відсутні. У вітчизняному законодавстві можливо виділити функції держави у сфері господарсько-правового регулювання, які забезпечують економічну безпеку держави, такі як: 1) соціальна спрямованість – основним завданням держави є забезпечення добробуту народу України; 2) забезпечення економічної, інформаційної, інноваційної, енергетичної безпеки держави. Наведені функції мають загальний аспект і прямо до забезпечення економічної безпеки держави не відносять. Отже, законодавством не закріплено окремі функції, які б розкривали їх зміст у даній сфері, що також є суттєвою прогалиною саме на рівні Основного закону.

Окрім Основного закону, нормативне забезпечення економічної безпеки становлять:

1. Постанова Верховної Ради України «Концепція (основи державної політики) національної безпеки України» від 16 січня 1997 року № 3/97-ВР, де зазначено, що самозбереження і прогресивний розвиток України як суверенної і прогресивної держави залежить від здійснення цілеспрямованої щодо захисту національних інтересів, також зазначено, сутність поняття «національна безпека», основні об'єкти національної безпеки та принципи її забезпечення, окреслені сутнісні та національні інтереси України, визначено основні загрози національній безпеці України;

2. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР, де зазначено правові засади організації та діяльності Ради національної безпеки і оборони України, її склад, структуру, компетенцію і функції; Закон України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII (замінив Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 року № 964-IV»), яким визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до

планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони, також надаються визначення термінів «національна безпека», «національний інтерес», «воєнна безпека», «загрози національній безпеці України», а також окреслюються нові стратегії «кібербезпеки», «громадської безпеки та цивільного захисту України», «розвитку оборонно-промислового комплексу України» тощо;

3. Закон України «Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу – учасників Державного концерну «Укроборонпром» та забезпечення їхнього стабільного розвитку» від 6 вересня 2012 року № 5213-VI, яким визначаються юридичні особи держави агресора (фактично відповідним Законом введено категорію «ворожих іноземних юридичних осіб», відповідне нововведення має характер «ad hoc» чи «до випадку» – це стосується сфери оборонпрому та юридичних осіб країн агресора) (мають локальний характер); введено поняття «ворожих іноземних юридичних осіб» містить велику кількість критеріїв з точки зору міжнародного права; відповідний Закон фактично «обнуляє» зобов'язання, адже введено останнім елемент імунітету підприємств оборонпрому від боргових господарських зобов'язань по відношенню до підприємств країни-агресора; вводиться імунітет від виконання судових рішень від забезпечення позовів на користь кредитора країни агресора; а також відповідний Закон стосується праввідносин, які фактично вже відбулися, його об'єкт – це зобов'язання які виникли або носять загальний характер;

4. Указ Президента України «Стратегія національної безпеки України» від 12 січня 2015 року № 5, що визначає актуальні загрози національній безпеці України, а саме агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території, а саме: військова агресія, розвідувально-підривна і диверсійна діяльність, тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя та наступні дії щодо дестабілізації обстановки в Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні, нарощування військових угруповань біля кордонів України та на тимчасово окупованій території України, зокрема розміщення на півострові Крим тактичної ядерної зброї, блокування зусиль України щодо протидії монополізації стратегічних галузей національної економіки російським капіталом, торговельно-економічна війна, інформаційно-психологічна війна, а також відповідним документом доведено неефективність системи забезпечення національної безпеки і оборони України (несформованість сектору безпеки і оборони України, інституційна слабкість, непрофесійність, структурна незбалансованість органів сектору безпеки і оборони, недостатність ресурсного забезпечення та неефективне використання ресурсів у секторі безпеки і оборони тощо), а також показано існування корупції та неефективної системи державного управління, що ж до самої економіки то підтверджено існування економічної кризи, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення та затверджено підвищення обороноздатності держави тощо;

5. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» від 29 жовтня 2013 року № 1277, де міститься єдине визначення «економічної безпеки» в національних нормативах;

6. Господарський кодекс України та всі закони, які регулюють забезпечення всіх основних видів економічної безпеки, серед останніх закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 року № 959-XII, «Про інвестиційну діяльність» від 18 вересня 1991 року № 1560-XII від 16 квітня 1991 року № 959-XII, Бюджетний кодекс України тощо, у яких створено та запропоновано систему господарсько-правового забезпечення економічної безпеки держави.

Якщо проаналізувати весь законодавчий масив, то не викликає сумніву, той факт, що Закон України «Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу – учасників Державного концерну «Укроборонпром» та забезпечення їхнього стабільного розвитку» від 6 вересня 2012 року № 5213-VI поділив всі нормативні акти «до»

і «після» (всі інші нормативно-правові акти окрім відповідного Закону потребують механізмів додаткових реалізацій, це стосується, насамперед, політики держави, які націлюють на більш загальний характер), тут мова йде про цілий пакет нормативно-правового регулювання який був прийнятий після останнього у зв'язку із загрозами гібридної війни, і був вже націлений на недопущення або мінімізацію загроз національній економіці у майбутньому.

Утім, серед усього масиву нормативів тільки у Наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» міститься визначення «економічної безпеки», яке не є взагалі досконалим. Доцільно біло б впровадити відповідне визначення як на рівні Конституції, так і на рівні всіх перелічених нормативів (спеціалізоване законодавство не є винятком). Цікавим було б запропонувати на рівні окремого Закону України «Про економічну безпеку» обґрунтувати системні аспекти відповідного явища.

І, по-перше, туди б необхідно було б внести багаторівневу структуру об'єктів економічної безпеки: 1) на мегарівні (рівень глобальної економіки) – економічна безпека; 2) на макроекономічному рівні (рівень економічної системи окремої держави) – національна економічна безпека; 3) на мезорівні (рівень окремої території чи регіону держави) – економічна безпека регіонів (регіону), територій, комплексів, секторів, галузей та ринків; 4) на мікрорівні (рівень суб'єктів господарювання) – економічна безпека підприємств, співтовариств, об'єднань; 5) на індивідуальному рівні (рівень домогосподарств) – економічної безпеки родини та особистості.

По-друге, окремо повинні бути визначені об'єкти національної економічної безпеки на рівні окремої статті у новоствореному Законі України «Про економічну безпеку», де об'єктами виступатимуть: 1) резерви (окрема частина пасивної політики держави) – накопичувальний газ у газосховищах (який є окремим об'єктом-ресурсом у газотранспортній системі), посадковий матеріал у сільському господарстві, запаси бензину чи дизпалива; 2) антикризова політика держави (окрема частина активної політики держави) – розробка та забезпечення проведення зовнішньої та внутрішньої політики, визначення кола її напрямів, здійснення державного регулювання економічних відносин, запровадження у разі виникнення необхідності антикризового режиму функціонування національної економіки; здійснення регіональної політики держави спрямованої на економічне вирівнювання та розвиток регіонів та забезпечення її суверенітету та територіальної цілісності [6, с. 172]; 3) організаційно-правовий вплив з боку держави (особливий випадок) – мова йде про підняття на поверхню питання олігархічних суперхолдингів і перспективи їх реалізації та корпоративних прав цих холдингів, адже повинен здійснюватися контроль держави у вигляді згоди чи не згоди (щодо концентрації економічної влади, який є теж критерієм економічної безпеки, оскільки окремі сфери потребують окремого регулювання з боку держави, це такі як: енергетика, сфера телекомунікацій, інвестиційна(диверсифікація капіталу), транспорт, залізничний транспорт тощо); 4) інноваційний компонент (адже його відсутність в умовах IV технологічної революції інноваційного компонента призводить до низької ефективності продукту, ринку, галузі, комплексу).

Отже, завдяки аналізу об'єктів економічної безпеки зрозумілим стає саме розуміння механізмів, які впливають на стан забезпечення економічної безпеки держави: останній визначається синергетичним ефектом від геоелементних чинників і тенденцій розвитку світового господарства та умов й особливостей економічних процесів у середині держави, розвитку суб'єктів господарювання та окремих регіонів, що є реакцією на зміну економіко-правової дійсності.

Тож трактування національним законодавством терміна «економічна безпека» було б доцільно визначити як комплекс дієвих заходів офіційних державних органів, які забезпечують стійкість до зовнішніх і внутрішніх загроз від країн-агресорів, характеризують здатність національної економіки до розширеного самовідтворення та задоволення потреб громадян, суспільства і держави на певному визначеному рівні та часовому проміжку.

Звісно, економічна безпека є явищем неоднорідним, а, відтак, має власну структуру. Звісно існують узагальнені підходи до класифікації видів економічної безпеки. Серед них,

наприклад, А.І. Сухоруков виокремлював: інвестиційну, інноваційну, фінансову, енергетичну, зовнішньоторговельну, продовольчу, воєнно-економічну, соціальну (окремо виділяються проблеми «тіньової» економіки, криміналізації та впливу капіталу [7, с. 172]. Інший приклад – В.К. Сенчагов [8, с. 190], який виокремив фінансову, енергетичну, військову (оборонну), оборонно-промислово, продовольчу безпеку. Звісно, є багато класифікацій на рівні закону, то відповідна класифікація надається в Законі України «Про національну безпеку» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, де надається опосередковано така класифікація: громадська економічна безпека та безпека цивільного захисту України; безпека оборонно-промислового комплексу України; кібербезпека України. Звісно, відповідна класифікація повинна бути допрацьована законотворцями і, як уявляється, мати на рівні окремих дефініцій у окремій статті в Законі України «Про економічну безпеку» такий вигляд: макроекономічна; фінансова (банківська, боргова, валютна, бюджетна, грошово-кредитна); зовнішньоекономічна, інвестиційна; інноваційна; енергетична; виробнича; соціальна (демографічна, безпека життєвого рівня та соціального захисту населення); продовольча; кібернетична; екологічна.

Висновки. Сьогодні виникає конституційно-правова необхідність у визначенні категорії «економічна безпека» на рівні Конституції України.

Законодавець урешті-решт повинен оптимально оцінити реальне становище країни та прийняти окремо Закон України «Про економічну безпеку», у якому позначимо функцію безпеки і систематику відносин щодо відповідної функції. Звісно, відповідна функція (економічної безпеки) відтворилася з прийняттям Закону України «Про економічну безпеку», який би був прийнятий через призму Закону України «Про деякі питання заборгованості підприємств оборонно-промислового комплексу – учасників Державного концерну «Укроборонпром» та забезпечення їх стабільного розвитку» від 6 вересня 2012 року № 5213-VI.

Список використаних джерел:

1. Білоусов Є.М. Актуальні проблеми господарсько-правового забезпечення економічної безпеки України : монографія. Харків : Право, 2017. 240 с.
2. Крамаренко К.М., Бойчук М.П. Теоретичні аспекти національної економічної безпеки. *Економіка і суспільство*. Вип. 8. Мукачеве, 2017. С. 165–168.
3. Економічна безпека : навч. посібник / О.Є. Користін, О.І. Барановський, Л.В. Герасименко та ін. ; за ред. О.М. Джужі. Київ : Алерта ; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. 368 с.
4. Задихайло Д.В. Питання удосконалення механізму організаційно-господарського впливу держави на сферу господарювання. *Економічна теорія і право*. Вип. № 3 (30). Харків, 2017. С. 74–85.
5. Тихомиров А.А. Базовые предпосылки исследования экономической безопасности социально-экономических систем. *Вестник Саратовского государственного технического университета*. Вып. № 1. Саратов, 2008. С. 171–176.
6. Задихайло Д.Д. Функції уряду України в економічній сфері: модернізація конституційно-правового забезпечення : монографія. Харків : Юрайт, 2013. 112 с.
7. Сухоруков А.І. Господарське право : практикум. Київ : НІМПБ, 2007. № 2. С. 30–43.
8. Сенгачов В. К. Экономическая безопасность России. Общий курс : учебник. Москва : Дело, 2005. 896 с.

